Föreläsningar vid Stockholms högskola, HT 1892 : L 40:88 B /

Rydberg, Viktor,

HS L 40:88 B

KUNGL. BIBLIOTEKET
National Library of Sweden

N:o 17.

Tisdagen den 22 November 1892.

L 40 : 80 B : 17

17.

22/11 1892

(9 bl.)

I fredagens föreläsning vidrörde jag Rubens' lefnad och verksamhet i sammanhang därmed arbeten af honom, som vid konsumera honom personligen å hs familj: självporträtter, porträtter af hans första i hs andra hustru, samt ~~de~~ hans barn. Det återstår mig nu att ~~göra~~ ~~några~~ meddela en kortare hastig öfversigt af redogörelse för hans verksamhet som målare.

Denna öfversikt redogörelse kan omöjligt bli annat än flyktig i fragmentarisk. Antalet af målningar i gallerier i kyrkor, s. kära Rubens' namn, är ofantligt. En af förteckningarna öfver dem omfattar mer än 1,700, och att någorlunda tillförlitligt ordna dessa i kronologisk följd är ett årens ofullbordade Herculesarbete. Man känner sig frivänad inför en sådan massa, i hvilken alla göra anspråk på att vara äkta. Från dessa anspråk skulle väl 90% och kanske flere nödgas afstå, om man med en äkta Rubens menar en, s. samt att kan ~~kan~~ man har målarens hand allena för sig till vara. Men han har ~~själf~~ Rubens i sina bref förklarat, att en s. k. "äkta Rubens" kan ha uppstått, utan att han själf i egen person har målat den. Har hs tafla utgått från hs verkstad, har han gillat henne att blott förbättrat i fulländat henne, vill han, att hon skall gälla s. äkta. Men i det stora antalet förekomma otvifvelaktigt kopior, s. icke utgått från hs verkstad, samt efterapningar i mängd. Många af dessa kopior äro ha varit bestälda af religiösa korporationer i gjorda utan uppsåt att bedraga. Andra äro åtskilliga förfalskningar. Sådana kära van fallhöfve än man tror i konstmarknaden betydliga antaliga poser. Skattkistan förvaras tavlor, s. utan att vara kopior, äro målade i hans stil i mitt rätt gälla som hans.

Den yngre forskningen delar Rubens' konstnärsbana i tre mästre lika långa tidsskeden. Den första epoken omfattar hs vistelse i Italien, då han målade under italienskt inflytande. Den sträcker ungefär till år 1611 och slutar med den ryktbara målningen, s. finns i Antwerpens domkyrka: "Korset upprescs."

Den andra epoken sträcker sig till år 1625. Till dem hör hans lika ~~äro~~ ~~lika~~ berömda "nedtagandet från korset." Till den tredje epoken hör den i Antwerpens museum befintliga: "de tre konungarne tillbedja Jesusbarnet."

När Rubens från Italien återkom till Italien, var han redan en betydande konstnär; men fullständigt utvecklar sig hans genius först senare. I början är hans föredrag (rätt att utföra) strängt i plastiskt i hög grad fria af den flödande färgkraft i kolloriten, s. utmärker i synnerhet den tredje epokens verk. I de flesta, om ej alla, hans till omfånget stora målningar ha flere händer samarbetat. Vid dem har får det ofta ha tillgått så, att hans yngre lärjungar först gjorde undermålningen efter hs skizzer och anvisningar; att därefter hans skickligaste lärjungar – många som van

22/11. 92.

Dyck i Snyders, s. redan för nig voro betydande storheter, förbättrade hvad de förr gjort, samt att slutligen Rubens sjelf lade sista hand vid verket. Taflor, s. Rubens ensam utfört, torde förträdesvis vara att finna bland dem af mindre omfång, samt bland hs porträtter i landskap. Landskap målade han med förkärlek på äldre dagar.

№ 196 Rubens' porträttstil under hans andra epok visar sig bäst i den präktiga grupp af hm i hans första hustrus (Isab. Brandt, s. pinakoteket i München eger 2:ne porträtt af denna som visade sig vara lika) Allt är där klart behandladt med ett öfverraskande uttryck af sanning i lif. Färgen Kolorit är jämförelsevis kall. Gruppen är anordnad med öfverlägsen finhet, och ser det vackra paret outtröttligt skådar oss till mötes lugn och själfmedveten lycka. Porträttgruppen anses vara gjord år 1610, ett år för Rubens utveckling rörd[e]r genom tid, förr kort därefter målade han det nyss omnämnda utomordentliga mästerverket: "Korsets upprestning". I detta kolossala verk framträder Rubens' dramatiska kraft på ett sätt af öfverraskande rätt. Frälsaren redan är spikad på korset, som nyss legat å nu upprestes. Hans blick är riktad mot himmelen. Sex eller sju kraftiga herkuliska män arbeta med kraftig uppbjudande. Till höger och vänster ses till hårt höfvidmannen, s. öfvervakar dödsarbetet; till vänster de kvinnorna i djupaste sinnesförfattning. Allt är genomarbetadt s. en plastisk figurgrupp och belyst af ett dystert instrålande ljus. Det är Michel Angelos kraft i denna skildring, förenad med en mystisk färgstämning, s. M. Ang. å i Italienarne icke erfarit å icke återgifvit. Den stora Korsgruppen är värdig den store italienske mästarens bäst uppfattade bilder af en gudomlig ädelhet. Mot de herkuliske arbetarne har den omnämnde blifvit gjord, att de förråda en afsikt hos konstnären att visa sig lika Michel Angelo jämbördig i manlighetens anatomi å psykologi. Men det är en afsiktlighet, s. icke faller någon annan i ögonen än den, s. känner M. A. å kommer att bråka på honom, när han ser dem. En afsiktlighet af det slaget är icke att försköna. Det är en annan afsiktlighet, s. är att försköna: den att söka berätta den stora allmänhetens ögon, den att skilla upp figurerna och arrangera dem med åtbörder och blickar, som lägga an på åskådaren, den att arrangera dem i en tableau vivant.

№ 98. Den tafla, s. här visas, är icke af Rubens, utan af Michel A.s lärjunge Daniele da Volterra. Då Rubens var i Rom och för sjelf andra in i sitt århundrade beundrade romarne detta Daniele da Volterras

22/11. 92.

mästerverk som den yppersta målning vid sidan af Rafaels framställning af Xi förklaring. Jag vänder det här därför, att det ~~här~~ här invecklat skadt på Rubens, men man finner af det sätt, hvarpå han behandlat samma ämne, nämligen nedtagningen från korset, att en målning, som finnes äfven den i Antwerpens domkyrka, men som jag nu icke är i tillfälle att meddela i afbildning. Men Rubens har på sjelfständigt sätt tillegnat sig förebilden och begåfvat den med nya gripande utbildningar. De män, som på Rubens' tafla stå öfverst på stegen, ha undan hon dragit upp till sig ett hvitt lakan, som de en af dem fasthåller med tänderna, då låta hon glida på detta underlag ned i armarne på den, som där emottaga hon. Rörelsemotivet är fullt af kraft och verklighet, färggifningen energisk, själsuttrycken ha psykologisk djup.

Nº 197. Till samma epok af Rubens' verksamhet hör den stora i Münchens pinakotek, som här visas i afbildn. och föreställer de båda ryttarne Kastor och Pollux, som bortröfva konung Leukippos' döttrar. Kärlekgudar hålla sig fast vid hästarnes manar. Kastor och Pollux voro enl. den hellenska mytologien halfbröder, Kastor son af en dödlig fader, men Pollux son af gudafadern Zeus och bröder till Helena. Tyndareus, Pollux som afgudafadern Zeus. Det kvinnorof, hvartill de gjorde sig skyldige, invecklade dem i strid med Lagiderna till Leukippos' döttrar. I striden stupade den dödlige Kastor. Pollux hämnades på stridsplatsen hans död, men ville därefter dö vid sidan af sin halfbroder. Men då kunde gudasonen icke; han anropade förgäfves sin fader om förgängelsens lott. Zeus ville skänka honom med den oförvanskliga glädjen af ett evigt lif i himmelen hos honom; men han ägnade att emottaga denna glädje utom i sällskap med sin bröder. Bevekt häraf tillåt förbarmande Zeus, att de båda halfbröderna finge tillbringa hvarannan dag tillsammans i Olympen, om Pollux ville finna sig i att hvarannan dag vistas med Kastor i Hades i den djupa underjorden, och på detta villkor ingick Pollux gerna utan tvekan.

Nº 198. I Münchens pinakotek finnes äfven denna målning af Rubens, som föreställande X och synderna. Framför honom ligger den stora syndarkan, legenden Maria Magdalena, gråtande rätt hopvred med emot Jesus. Legenden Maria Magdalena, icke nya testamentets, ty om hennes förnämes ingenstädes, att hon skulle varit synderska i annan mening än hvarje annan människa. Bakom henne står den botfärdige rövaren, hållande sitt kors, och bakom

22/11. 92.

hun en äldre man å en gubbe, Tillamunans representen dessa ge-
stalter af olika kön å åldrar det i sjud förjunkna mänsklo-
hältet inför idealmänniskan, den sjudfrie andre Adam.

Till Rubens' yppersta verk höra målningarna å Ildefonso-al-
taret, s. nu är i galleriet i Wien. Altaret berättelser af Rubens'
vänner och grannare ärkehertig Albrecht, ståthållaren i Belgien, å hs
gemål infantinnan Isabella. Altarets mittbild kan ses här i en
planche å bordet. I midten af taflan tronar Maria, omgifven af
fyra kvinnliga helgon. Öfver henne sväfva änglar. Framför komma Kna-
böjer den hel. Ildefons och emottager ur hennes händer en på hennes
knän utbredd messhjorta, s. han får till sina läppar.

N:r 199. Så nödsakes läsligt rätt förstod Rubens att behandla mytolo-
giska ämnen. Vi ha redan sett ett exempel därpå i Kastor å Pollux. Man helst
valde han under ett skede af sin verksamhet i ~~sina~~ mytologiska
motiver af ett mer lekande slag än dettan, ~~Exempel därpå~~ Ett mera
härpå är den s. k. fruktkransen med sju nakna kupidoner, s. vi se här.
Taflan finns i Münchens pinakotek. Utan pröj förliggja här på bordet, nämligen
de tre gracerna, s. hålla upp en fruktkorg; samt Diana, s. då hon med
nymfer och hundar är ute och jagar påträffar faunen, som gått
dem till mötes med korgar öfverfyllda af frukter och druvor. Två små
nakna pojkar, söner förmodligen af herdar där i trakten, passa på till-
fället för att också få sin andel af läckerheterna.

N:r 202. Till samma område hör Rubens' i Madrid befintliga
framställning af Paris' dom. Mytsagan därom torde vara allmänt
bekänd. Den tidlige hjälten Peleus höll bröllopp med hafsgudinnan
Tetis. Alla gudar å gudinnor voro bjudna till bröllopsfesten. Blott en gudinna,
Eris, Fredvägtens ande, var utesluten. Till hämnd kastade hon in i salen
ett guldäpple med påskrift: "till den skönaste gudinnan." Man visste var
den skönaste? Allmänt medgafs, att tre kunde täfla om priset: Hera-Juno,
Pallas-Minerva och Afrodite-Venus. Jem berätta, att den trojanske prinsen
Paris, s. då befann sig på Idaberget. Samtliga de tre gudinnorna sökte
på förhand bestricka domaren, ~~för att få~~ Hera-Juno lofvade honom makt å rike-
dom; Pallas-Minerva lofvade honom visshet; Afrodite-Venus lofvade honom bedårande
skönhet, makt öfver alla kvinnohjärtan å därjämte jordens skönaste kvinna till hustru.
Scenen framställer gudinnorna, när Paris skall fälla sin dom. Hermes-Merkurius står

22/11. 92.

rådgifvande vid hans sida. Det är Venus, d. till olycka för världen får priset, ty därefter förorsakar trojanska kriget, d. ödelägger Asiens förnämsta riken och kostar Grekland dess tappraste män i mängder. Man ser, att det är Venus, d. får priset. En amorin är redan färdig att sätta regnbågskronan på hennes hufvud. ~~Det kunde ju intressera att se, huru tuktan Lucas bröstnål, Luthers vän, för tillfället var sysselsatt med.~~ är för Rembrandt tid.

Ett ~~motstycke~~ bild till "Fruktkransen", d. jag nyss nämnt, är d. d. k. "Blomsterkransen", i pinakoteket i Petersburg, af hvilken en god afbildning förefinnes här på bordet. Detta älskvärda konstverk finnes, ~~utom~~ tillsvidare på pinakoteket i München. Midtpunkten af tafvlan intages af ett fruntimmer, hvari man ser den helg. jungfrun med Jesusbarnet stående på hennes knä. Kring denna grupp är flätad en yppig krans af blommor och kring denna krans rör sig en annan än tyngre krans af vackra nakna och skälmska änglabarn.

N:r 200. Här till höger en landskapsmålning af Rubens. Den finnes i Belvedere i Wien å hvilken "Slottsparken". Staffagen är mycket fullt utförd. Det förefaller till större delen unga par, som dansa, manövrera och springa åtskilliga. Staffagen och i viss mån äfven landskapet påminner om de d. k. lustgårdarne eller kärleks trädgårdarne, som R. målat åtminstone två, i hvilka man ser herrar i damer i tidens modedräkt kring ett af kärleksgudar kringfladdradt rosenträd i en park med spelande springbrunnar. På en af dessa taflor ser man en liten amorin d. sprungit upp i knät på en dam. På den andra tillsammans hopvridandes en amorin, d. gjort något sprätt, för hvilket hans föräldrar vilja straffa honom, men af de vackra närvarande damerna tar hans försvar. Tanken till dessa Kupidontaflor är hemtad ur de många mythen i litteraturen på den hedniska kejsartiden, d. ofta förekommer talas om grekiska målningar af liknande art.

Två af Rubens' andra landskapsstycken af Rubens förefinnas i afbildning på bordet. Så också ett par förträffliga djur- och frukststycken af hans hand.

N:r 201. Rubens' andra tafla, d. visar oss Rubens i hans andra hustru, Hélène Fourment, visade jag redan i förrgår, men på vill återkomma på densamma om denne än en gång, emedan den bildskönas Hélène Fourments gestalt och anletsdrag så ofta återkomma i Rubens'

22/11. 92.

senare verk, att de därigenom få en egendomlig prägel. Han var, han man säger, själen i hans senare tids skapelser. Hans ofta hans porträttent kunna ock man, men omkring 20 nådåra porträtt ha kommit till vår tid. Ofta ser man honom, d. här, bottvandra vid sin makes arm och föra sitt lilla barn i ledband i en trädgård, smyckad med en springbrunn; ofta ser man honom i svart nidendräkning, svart sammetshatt å perlhalsband i begrepp att gå ut, följd af en page, d. med katten i hand väntar på sin husmoder; ofta sitter hon med sitt nakna barn på skötet; ofta återkommer hon vid sin makes arm. En nådklädd page går bakom dem, och en gammal tjenarinna strör ut foder åt fågelar.

Det var i sina äldre dagar Rubens förträdesvis idkade landskapsmålerier. Hans landskap ha verkat banbrytande, emedan de, i motsats till hans vän Jan Brueghels något ängsliga i förgrundsfärdväg, äro fria och säkert återhållna, berättande på helgjutet sätt å ha en atmosfärisk stämning. I k. heroiska landskap har han äfven målat och det af en väldig verkan. effekt.

N:r 202. Aldrig har någon utöfvat större inflytelse på sin tids och sitt folkes konst än Rubens. Men aldrig har heller en mästare, i nedlont omfång gjort sina och andras lärjungar till sina medarbetare. Många hans lärjungar gingo så upp i hans att de förlorade sin individualitet; men en fanns, hans d. var för ursprunglig å för stark att gå det, så nära han än anslöt sig till lärarens. Denne ende var Anton van Dyck, d. många äfven utan sin skolning hos Rubens kunde, blifvit en af konsthistoriens förnämsta. Hans Dyck's konstuppfattning är lugnare än mästarens. I saknad af dennes dramatiska lif, är han så mycket innerligare. Finkänslighet i enkel förnämhet utmärker v. Dycks alla verk. Rikedomen å prakten i Rubens' färgskala har han icke, men är likväl en lika stor kolorist, d. med en enkelare teckning af figurer verkar lika själfullt, om ej mer. Mythologiska å allegoriska ämnen har han mången behandlat. Hans häg låg väsentligen åt det religiösa hållet. Som prof på hvad han i denna riktning åstadkom meddelar jag här efter ett kopparstick af Bolswert efter tafla, d. föreställer Kristus på korset med en afbildning af Maria i skyn ovanför, d. föreställer Kristus på korset å Maria i skyn närmast före hans begrafning. Maria sitter med utbredda armar på marken—

22/11. 92.

franför ingången till graftgrottan. Hennes döde man kopvad kvilar i hennes sköte. Vid hans fötter gråta knäbja två gråtande änglar och ovanför. Johannes d. pekar på hans sår. Man ser här, huru djupt själsmålare v. Dyck var; huru han förstod att tolka sorgen i mänskan. Sensibiliteten är ofvad öfverdrifven med på samma gång den finaste och mjukaste känsla i modelleringen. Blått, rött och guldbrunt är de enda färger han här begagnat, med undantag för karnationen, till hvilken guldbruna bilder öfvergången.

här också En annan mycket dramatisk framställning, den kol. Sebastians död, finnes i en afbildning här på bordet.

~~N:o 204.~~ Den tafla af v. Dyck, d. här projektionsbilden framställer, finnes i Ermitaget i Petersburg och är känd under namnet la vierge aux perdrix med anledning af de i luften anbragta rapphönsen. Jesusbarnet står i sin moders sköte och betraktar likasom hon, en krans af dansande små änglar. Han är mycket intresserad, så mycket mera som de dansande gerna skola upp till honom, och han sträcker sig så långt han kan för att bli lyftad ned till dem.

N:o 204. Här ett af v. Dycks porträtter. Det föreställer en herr von Meerstraten med titeln syndicus, d. betyder kommunal förtroendeman eller universitetsfullmäktig. Anton v. Dyck dröjde nästan mot sin vilja in på porträttfacket, d. icke tilltalade hs fantasi, men d. likväl blef just det fack, hvari han framför sina af konstens favorer. Man har mer än 200 porträtter af v. Dycks hand. De flesta finnas i engelska samlingar. För Sin stora framgång som porträttmålare har v. Dyck att tacka sin uppfattning af förnämt väsen, hvilkas huvudelementer äro enkelhet och värdighet, samt sin af personliga böjelser stärkta förmåga att bringa till lysande uttryck denna själfbeherrskning i förening med en behaglig hållning. Porträttet, d. här visas, är från v. Dycks yngre tid, då han starkare individualiserade formerna, t.ex. händernas former å åldrade kraftigare finen i kolorten. Bysten på bordet är en bild af den romerske filosofen i Neronmannen Seneca.

N:o 205. Från ungefär samma period härstammar detta porträtt, som ofvanligen kallas benämnes "Borgmästaren" i Antwerpen och finnes i München pianaholch jämte bilden af en man, d. drar på sig handskarne, för att gå ut, och kallas "borgmästare i Antwerpen.

Anton v. Dyck föddes i Antwerpen år 1599. Hans fader var likasom fadersfadern en rik köpman i sidenvaror. Hans moder var konstnär i tapetvirkning. Anton, hennes tionde barn, fick af sin moder de första impulserna till konstnärlig verksamhet. Man har sagt, att gossen var 8 år gammal.

22/11. 92.

uteslutande religiöst
Anton v. Dycks hem var ~~uteslutet fromt~~ i Romersk-katolsk mening. Fyra döttrar å en
son skickades till Kloster. Anton kom vid 10 års ålder i ~~vä~~lärlära hos en be-
kant ~~vänn~~ i tidsbevarade målare Henrik van Balen, en vän till Jan Brueghel, men
hvilken betydligt underlägsen honom dock ansågs i sin form- och färggifning. Ehuru
godt inflytande på lärjungen var Henrik van Balen tvivelsutan icke. v. Dyck lärde
hos honom att teckna väl, att måla med omsorg, och hans skönhetssinne utbildades
genom denne härnäste af italienarne. Förutom v. Dyck stannade hos van Balen fem
år från v. Balen. Därmed var hans lärlingstid slut. Sextonårig blef han sin egen
mästare å nittonårig upptogs han i stadens Lukasgille. När han kom till
Rubens' verkstad vet man icke; men sin 20-årig var han där redan, och då
hade han redan stort nyttbarhet. Traditionen förmäler, att han kom dit tidigare
och ger oss följande anekdot till lifs. En dag hade i Rubens' frånvaro en af hans
lärjungar, Diepenbeeck, vågat bita till ett nyss måladt parti i en af Rubens tafvlor,
så att haka och arm på en af figurerna skadades. Stor bestörtning i ateliern,
men den 12årige Anton van Dyck åtog sig att öfvermåla skadan å gjorde
det så, att, när Rubens återkom, han märkte intet, men anmärkte om figuren:
"den där är icke den sämsta jag gjort."

Åren 1622-1625 vistades v. Dyck i Italien, där han uppehöll
sig längre tid i Venedig, Genua och Rom, men äfven besökte Florens, Bologna,
Mantua, Turin i Sicilien. I Genua öfvervintrade han med bekanta landsmän.
Han i Italien målade tafvlor stannade där till största delen. De utmärka sig
för en mer plastisk modellering och en mer mättad, djup och varm kolorit än
hans föregående. Där upplefde han också sin första rika blomstringstid i por-
trättmåleri. Hans italienska porträtter stå på en annan mark än hans senare
engelska. De äro mindre nejade och genialiskt förvägna, men mer friska
och färgglada. Ett af hans största i Italien är ryttarebilden af prins Tomas
de Carignan af Savojen i Turinergalleriet.

I ~~bör~~ år 1628 var v. Dyck åter i Antwerpen, där han bestor-
made med beställningar af kyrkor, magnifikter och enskilda personer.
Med Rubens, sin store lärare, lefde han i de bästa förhållanden. Under
den tiden målade han sina största religiösa bilder.

Nr 206. År 1632 kallades v. Dyck af kon. Karl I till London
och där han blef kronogam hofmålare i samma år samt adlad. De engelske konstnärerna
lefde med hvarandra i att utmärka konstnären
och sympatiska honom. Efter ett längre besök i Antwerpen i Brüssel

22/11. 92.

återvände v. Dyck år 1625 till London. Han blef kär gift med en hofdam, Mary Ruthven, å kom därigenom äfven i förbindelse med de aristokratiska familjer. Hon var en af Englands vackraste kvinnor, men fattig. Själf var v. Dyck enligt samtidas uppgift och enligt hans själfporträtt en ovanligt vacker man med ett själfullt och spirituellt anletsdrag. Det betyg, som Rubens fått för ett ofvanligt redligt lif, å han historien icke funnat utfärda för v. Dyck. Det säges, att konungen gifte honom med Maria Ruthven i hopp att därmed draga honom undan kärlekshäfventyr å utsväfningar.

v. Dyck, liksom Rubens, begagnade till regeln medhjälpare. Själf skizzerade han gestalten och gjorde hufvudet. Det öfriga gjordes af hans medarbetare. Vid enskilda porträtter var han mycket ifrig och mycket noga, så att den ifr. personen, i. afsmålades måste sitta flera timmar dagligen; annars endast en timme om dagen. Händerna å hans porträtter äro nästan den afbildade individens. Han kopierade de flesta både mäns å kvinnors händer och hade för ändamålet flera modeller med så vackra å enligt hans uppfattning förnäma händer.

Det porträtt, i. här visas, är ett af dem, i. han målat af k. Karl I. Det finns nu i Louvren. (enligten af den rikt begåfvade madame de Barry) Det finns minst 19 porträtter af denne konung, och 17 af hans drottning Henriette af Frankrike, i. utgått från v. Dycks verkstad. Därjämte flere porträttgrupper af dem bägge.

De politiska oroligheterna i England föranledde v. Dyck att år 1640 återvända till fastlandet. (denna örfilen.) Han återvände emellertid dit år 1641. De ofantliga summor han i. målade förvärfvat i hans egen ärfda förmögenhet stöto hade fladdrat om hans händer lättare än de kommit dit. Hans begrafningståt i London liknade de rikaste engelske jordägarnes. Han fick öppet hus. De förnäma personer han porträtterade voro tillika hans middagsgäster, å middagarne voro fester ej blott för gommen utan och för örat, ty taffelmusik uppföres därvid af ett mycket i dyrt betaldt kapell.

Kort efter återkomsten till England insjuknade v. Dyck. Konungen, ehuru i penningnöd, hade köpt hans lifläkare 200 £ st., om han räddade konstnärens lif. Men han dog i Blackfriars i Dec. 1641, ännu icke 42 år gammal, och begrofs i St Paul. ~~Af hans testamente, i. äfven förnes,~~

22/11. 92.

Höstterminen 1892.